

Folklorşünas alim Əli Şamiyin "Qaşqaylar və onların folkloru" kitabını oxuculara təqdim edirik

əvvəli ölənlər saylarımızda

Baba Kuhinin Şiraza təkrar dönüşü

Nişapurda yaşadığı illərdə qızgın fəaliyyətinə, böyük alim və ariflərlə görüşüb fikir mübadiləsi etdiyinə görə bir çoxu onu Nişapurlu saymış və künyəsini Nişapuri yazmışdır. Yevgeni Bertelsin adı və soyadı Şeyx Məhəmmədəli Əbu Abdullah Məhəmməd ibn Abdullah ibn Ubeydullah ibn Əhməd Şirvani Babakuhi (<http://gsaz.az/articles/view/274/Sheyx-Mahammada-li-Babakuhi-Bakuvi>) kimi yazdığı böyük sufi arifin Nişapurdan Şirvana gəlməsi, oradan Şiraza gəlməsi, yoxsa Nişapurdan birbaşa Şiraza gəlməsi haqqında ciddi bir qaynaq yoxdur.

Zakir Məmmədov yazır: "Məhəmməd Bakuvi ömrünün sonlarında 90 yaşından sonra Şiraz yaxınlığında bir mağaraya çəkilib orada yaşamışdır (Məmmədov Zakir, 1986:6-10). 90 yaşlı qocanın karvanla Şirvandan Şiraza gəlməsi o qədər də inandırıcı görünmür. Demək, Məhəmməd Abdulla oğlu 90 yaşından əvvəl Şiraza gəlmişdir.

Onu nəzərə alsaq ki, keçmişdə yolxucu xastalıklardan, təbii fəlakətlərdən, savaşa və onun doğurduğu aclıqdan insanlar daha gənc ikən ölürlər, onda Baba Kuhinin 100 ildən çox yaşaması da şübhə doğurur. Bu gün məzarıdakı kəllə sümüyü əsasında dünyasını dəyişmiş adamın portretini dəqiq yaratmaq mümkün olduğu kimi, onun sümüyündən alınmış nümunədən də cinsini, yaşını, irqini, hətta hansı nəslə mənsub olduğunu da müəyyən edə bilərik. Heyf ki, indiyədək böyük sufi arifin məzarını açıb onunla bağlı bəzi faktları incələməyiblər. Doğunun məşhur alimlərindən Xacə Abdullah Ənsarinin yazdığına görə, Baba Kuhu Bakuvü 30 min hekayə və 3 min hadisə toplayıb. Onun topladığı hadisələr sufi ruhlı olduğuna görə, mühafizəkar İslam alimləri bu hadisələrə ciddi yanaşmamışlar. Maqnitofonun, diktofonun, kameranın mövcud olduğu indiki dövrdə belə 30-35 min mətn toplayan folklorçuya az-az rast gələ bilərik. Kağız-qələmin ibtidailiyini, iş şəraitinin çətinliyini, yeni sənətlərdə, şam işığında yazmaq nəzərə alsaq, bu, çox çətin bir işdir.

Səyyah Hacı Zeynalabdin Şirvani haqqında dəyərli araşdırmaların müəllifi olan Nürəddin Karimov (<https://sputnik.az/life/20161125/407843867/salyan-qaracala-vagam-filosof.html>) və "Baba Kuhu Bakuvü (Nişapuri, Şirazi) və Pırhüseyn Şirvani" kitabının müəllifi Eybal Mehraliyevə görə (Mehraliyev Eybal, 2002:37), kəinatın heliosentrik sistemi haqqında Baba Kuhu Əbu Feyhan əl-Biruniden 30-40 il, Kopernikdən isə 500 il əvvəl fikir söyləmişdir.

Baba Kuhinin adı ilə bağlı olan yerlər haqqında

Baba Kuhidən yazanlar onun künyəsini Şirvani kimi də göstərirlər. Şirvan toponimində çox yerdə rast gəlinərsə də, onlardan üçü daha

məşhurdur. Bunların biri Qafqaz dağlarının güneyində - Azərbaycanda yerləşən Şirvan ərazisidir ki, miladi 861- 1538-ci illərdə var olmuş Şirvanşahlar dövləti də elə bu ərazidə qurulmuşdur; ikincisi, bugünkü İran İslam Respublikasının Qüzeyində, Xazara yaxın bir yerdəki Şirvan qəsəbəsidir; üçüncüsü də bugünkü Türkiyənin Siirt vilayətindəki Şirvandır.

Bunlardan başqa, Şirvanla bağlı bir sıra ayrı toponimlər də var (Şirvancıq, Şirvanlı, Şirvan dərə vb.). Ancaq Şirvani ləqəbini götürən

güney doğusundakı, Denizli ilə Muğlanın arasında, Kəmə Su Anbarının güney batısında, Qara dənizin Ereyli ilə Devrek rayonları arasında və b. bölgələrdəki dağ adlarının da Baba dağ adlandırıldığına görürük (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985:288, I cild).

Arxeoloq F.İbrahimov 1990-1993-cü illərdə Qız qalasının yanında qazıntı apararkən orada tikinti qalıqlarına rast gəlmiş, 1998-ci ildə işini davam etdirəndə isə iki otağın salamat qalmış divarları ortaya çıxmışdır. Böyük otağın döşə-

ləri sayla bilməz. Hətta Buxara bölgəsində yaranan nəşibəndi təriqətinin dərvişləri də ikidilli idilər (Bayat Füzuli, 2011:87).

Bizə görə, ikidillilik göstərilən şəxslərin Türk sufiləri olması gerçəkliyini ortadan qaldırmır. Şirazda Azərbaycandan gələnler Baba Kuhu zamanında yaşadıkları kimi, sonrakı yüzillərdə də yaşamlarını davam etdirmişlər. Səfəvilər dövründə Azərbaycandan Türklərin Fars vilayətinə aparılması oradakı azərbaycanlıların sayının və nüfuzunun artmasına səbəb ol-

təhsil nəşriyyatı, Bakı.

9. Göyüşov Nəsim. (2001). Təsəvvüf anlayışları və dərvişlik rəmzləri, Tural-Ə Nəşriyyat Poliqrafika mərkəzi, Bakı.

10. Hacıyeva Maarifə, Rıxtım Mehmet. (2009). Folklor və təsəvvüf ədəbiyyatı sözlüyü, "Nurlan" nəşriyyatı, Bakı.

11. Kərəmov Nürəddin. (1977). Qırx il səyahətdə, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı. <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=215344&pno=2>

12. Məmmədli Məsiyə. Həllac-

Qaşqaylar və onların folkloru

alim, sərkərdə, şair və səyyahların böyük əksəriyyəti Azərbaycanın Şirvan bölgəsi ilə bağlıdır. Azərbaycan müstəqilliyinə qovuşandan sonra Baba Kuhu haqqında yazılan publisistik məqalələrin sayı da çoxalmışdır. Bu yazılarda böyük arifi tanımaq baxımından əhəmiyyətli olsa da, bəzən ifrata varılır. Hər dəfə Baba adı ilə bağlı ziyarətə gəlirsə, oranı Baba Kuhu ilə bağlamağa çalışırlar. Məsələn, Salyan rayonunun Qaracala qəsəbəsi yaxınlığındakı Kürovdağın yamacında bir ziyarətə gəh var.

Ziyarətə gələnlerin Həzrət Baba adlandırıldığı bu yeri son zamanlar Baba Kuhinin adı ilə bağlayırlar. Şirvan Şəhər Mədəniyyət Mərkəzinin məsləhətçisi Eldar Qəməri Sputnik saytının eməkdaşına deyir: "Vağamı müqəddəsləşdirən yeganə səbəb Yaxın Şərqi ölkələrində səyyah, böyük şair və filosof kimi tanınmış Baba Kuhinin bir müddət burada yaşamasıdır... Lakin xalqın çoxənlik inancı və nəsilən-nəsilə ötürülməklə, mahiyyətə dəyişikliyə uğramadan bu günümüzədək gəlib çənməmiş rəvayətlər, heç də əsassız hesab edilə bilməz.

Vağamla Pirsəat çayı vadisi arasında 30-35 km məsafə var. Ola bilsin ki, Baba Kuhu haqiqətən əvvəlcə orada məskunlaşıb, sonra bu mağaraya köçüb". <https://sputnik.az/life/20161125/407843867/salyan-qaracala-vagam-filosof.html> Ehtimala, "ola bilsin ki" ilə tarixi şəxsiyyətlər haqqında fikir söyləmək elmdən uzaqdır. Belə fikir və mülahizələr dolaşdıqlıq yaradır. Baba sufilərdə təriqət başçısına, müridə verilən addır. Quba, Şabran, Şamaxı, İsmayilli rayonlarında da bəzi filankas adı ilə türbələr və məzarlar var. Babadağın da Baba Kuhinin adı ilə adlandırılması faktı dayanır. Qafqaz dağ silsiləsinin güney-doğusundakı Babadağdan başqa Türk xalqlarının yaşadığı Azərbaycan Respublikasının Surxandərə vilayətində, Surxandərya ilə Kafımiqan çayları arasında Babatau dağları, eləcə də Krımın Canköy rayonunda Babatau dağı var. Anadoluda da Fəthiyə rayonunun

məsində qazıntı apararkən batı tərəfdəki divarın güney-batısında tağ formalı taxça içərisində yerləşmiş meşab aşkar edilmişdir. Meşabın üstündəki Ərəb əlifbasının kufi xəttinə yazılmış mətni Məşadixanım Nəmətova "Hakimiyyət Allah məxsusdur" kimi oxumuşdur.

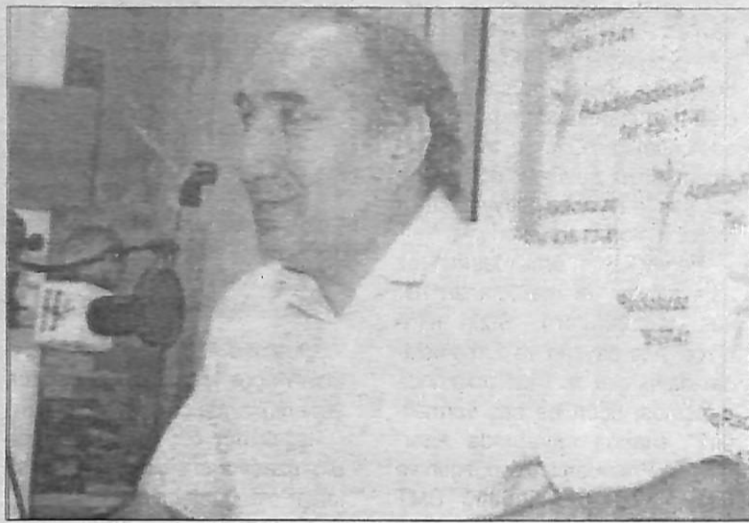
Arxeoloq F.İbrahimova görə, aşkara çıxardığı bina qalıqları məscid olmuşdur. O ehtimal edir ki, 11-ci yüzildə tikilmiş bu məscid Baba Kuhu Bakuvinin məscidi-dir. (https://az.wikipedia.org/wiki/Baba_Kuhu_Bakuvi_mescidi) Həm tarixi mənbələrdə, həm də xalq arasında dolaşan rəvayətlərdə Baba Kuhinin taxallüsünə aid o qədər məlumatlar var ki, bunların hamısını bir tarixi şəxsiyyət barədə olmasının özü zaman-zaman mübahisə mövzusunda çevrilir.

Sonuc

Miladi 1051-ci ildə dünyasını dəyişən Baba Kuhini yaşadığı mağaranın yanında dəfn edilə bilər. Xəlifə Qaimin (1031-1075) zamanında demək olar ki, hakimiyyətin şəriksiz sahibi Deyləmlü Buveylilər sülaləsi olub. Bu sülalənin öndəgədənlərinin də Baba Kuhiyə sevgisi böyük olduğuna görə, qəbrini üzərində türbə tikdiriblər. Sonrakı yüzilliklərdə baxımsızlıqdan türbə dağılıb.

Şərqi Nizami Gəncəvi, Sədi, Hafiz, Əbdürrəhman Cami, Nəsimi, Seyid Əzim Şirvani kimi dahi sənətkarları ona şeirlər həsr etmiş, öz əsərlərində Baba Kuhini xatırlamışlar (<http://www.dunya-az.com/mobil/w2131.html>).

Baba Kuhinin milli mədəniyyət məsələsinə Füzuli Bayat belə aydınlıq gətirir: "Demək lazımdır ki, indiki Türkmənistan, Əfqanıstan və İran ərazilərini əhatə edən tarixi Xorasan vilayəti erkən orta əsrlərdən ikidilli idi... Xorasan sufi məktəbi təbii ki, təkcə Türk sufizmi olaraq anlaşıla bilməz. Nişapur məktəbi və nümayəndələri Əcəm sufi qoluna daxil idilər və onun milliyətçə Türk olan sufiləri də (məsələn, Baba Kuhu, Xaraqani, Sührəverdi, Şeyx Mahmud Şəbüstəri və b.) Türk sufi şairləri, yaxud filosof-

muşdur. Şirazda və ona yaxın vilayətlərdə yaşayan Qaşqayların sayının 2,5 milyondan 5 milyona qədər olduğunu yazırlar. Şirazdan İsfahana gedən yolun solundakı yamacda yerləşən Baba Kuhu Bakuvü türbəsinin ətrafı beş il əvvəl yəni abadlaşdırılmış, orada park salınmış, əsərlərindən parçalar daşlara yazılmış, ərazi turistik bölgəyə çevrilmişdir.

Qaynaqlar

1. ASE (Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası). (1976). Birinci cild, Bakı.
2. Aşurbeyli Sara. (1998). Bakı şəhərinin tarixi: Orta əsrlər dövrü. Bakı: Azərşə, 356 s.
3. Aşurbeyli Sara. (2006). Şirvanşahlar dövləti, Bakı: <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=414639&pno=182405> s.
4. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. (2011). 6-cı cildə, 4-cü cild. Bakı: "Elm", 2011. s.123
5. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cildə, 4-cü cild. Bakı: "Elm", 2011. s.124
6. Baba Kuhu məscidi. https://az.wikipedia.org/wiki/Baba_Kuhu_Bakuvi_mescidi mağaraya çəkildi, oradan qeyb oldu. <https://sputnik.az/life/20161125/407843867/salyan-qaracala-vagam-filosof.html> 7. Bakıxanov Abbasqulu Ağa. (1970). Gülüstan-i İrəm, "Elm" nəşriyyatı, Bakı.
8. Bayat Füzuli. (2011). Türk tələkə (təsəvvüf) ədəbiyyatı, "Elm və

in həyatı və ölümü - Baba Kuhu Bakuvü, <http://arkaspi.az/az/hellacini-heyati-ve-lumu-mesiaamehemmed-i-w4clfpvrg3j>

13. Mehraliyev Eybal. (2002). Babakuhi Bakuvü (Nişapuri, Şirazi) və Pırhüseyn Şirvani. "Nafta-Press" nəşriyyatı, Bakı.

14. Məmmədov Zakir. (2006). Azərbaycan fəlsəfi tarixi, Şərqi Qərbi nəşriyyatı, Bakı. <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vlls000029330>

15. Məşəvi Tağı. (1967). Bakı tarixinə dair orta əsr sənədləri. Bakı.

16. Rzakuluzadə Solmaz. (1978). Mirovozreniye Baba Kuhu Bakuvü, Bakı.

17. Rzakuluzadə Solmaz. (1982). Politeizm v Azerbaydjane v

10-12 vv., Bakı.

18. Şahinoğlu M. Nazif. (2002). "Kuhu-i Şirazi", İslam Ansiklopedisi, Türkiyə Diyanət Vəqfi Yayınları, cild. 22. 347

19. Şeyx Məhəmmədəli Babakuhi Bakuvü <http://gsaz.az/articles/view/274/sheyx-mahammada-li-babakuhi-bakuvi>

20. Yazıcı Tahsin. (2002). "Ebu Said Ebu'l Hayr", İslam Ansiklopedisi, Türkiyə Diyanət Vəqfi Yayınları, cild 10.

21. Yeni Türk Ansiklopedisi (1985). "Ötügen" nəşriyyatı, Birinci cild.

22. <http://www.dunya-az.com/mobil/w2131.html> ardi var...